

საჩუქარი, ღოვლათის განაწილების უნივერსალური ფორმა

დავით იაკობიძე

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის პროფესორი

РЕЗЬЮМЕ

Антропологи обратили внимание экономистов на древнейшую форму распределения продукции в форме подарка. Подарок, как акт добровольного выражения взаимоуважения между людьми, имеет экономическое содержание, которое можно рассмотреть как в микроэкономическом, так и в макроэкономическом аспекте исследования. Исходя из такого подхода, в данной статье обосновывается Подарок как экономическое явление, предшествующее натуральному обмену и способствующее формированию рыночного механизма обмена.

რეზიუმე

ანთროპოლოგებმა ეკონომისტების ყურადღება მიიქციეს პროდუქციის განაწილების უძველესი ნებაყოფლობითი აქტს საჩუქარს, როგორც ეკონომიკური შინაარსის მქონე საზოგადოებრივ მოვლენას. საჩუქარის ეკონომიკური შინაარსის კვლევისას ვლინდება მისი, როგორც მიკროეკონომიკური ასევე, მაკროეკონომიკური ასპექტები. გამომდინარე ასეთი მეთოდოლოგიური ნაწინამძღვრიდან სტატიაში საბუთდება აზრი, რომ საჩუქარი, როგორც ეკონომიკური მოვლენა წინ უსწრებს ბროდუქციის ნატურალურ გაცვლას და განაპირობებს საფასო გაცვლისა და საბაზრო მექანიზმის წარმოშობას.

ძირითადი ტერმინები: საჩუქარი, გაცვლა, ანთროპოლოგია, მაკრო და მიკროეკონომიკა.

* * * *

საჩუქრის პრობლემა ნებისმიერ საზოგადოებაში არსებობს და ყოველთვის აქვს ადამიანებს შორის გაბატუნებულ ურთიერთობათა სისტემიდან გამომდინარე ხასიათი. ანუ იგი ორგანულად ერთვება საზოგადოების მრავალმხრივ ურთიერთობათა რთულ ქსოვილში, როგორც მისი ერთერთი უჯრედი. საჩუქარი ადამიანების ცნობიერებაში უკავშირდება, როგორც ერთმანეთისადმი სიხარულის მინიჭებას, პატივისცემის გამოხატვას, ასევე ვალდებულებასაც. საჩუქრის მორალური ზეგავლენა პიროვნების ფორმირებაზე იმდენად ცხადად მიაჩნია ახალგაზრდობის აღზრდაზე პასუხისმგებელ ინსტიტუტებს, რომ ფრთოდ ინერგება სასწავლო დანესებულებებში ერთმანეთის დასაჩუქრების ტრადიციები. ზოგიერთ ქვეყანაში საჩუქრების დღეც არის კალენდარულად დანესებული და ადამიანები ცდილობენ ერთმანეთს ამ დღეს მცირედი სიხარული მოუტანონ.

ყველასათვის ცნობილია რამდენად სისხლბოროცულია საჩუქრის ტრადიცია ადამიანებში. ბევრ ქვეყანაში ქორწილებში, დაბადების დღეებზე, სახელის ხსენების დღეებში და სხვა სადღესასწაულო რიტულურ ღონისძიებებში საჩუქრების გარეშე წარმოუდგენელია. ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საჩუქარი ადამიანისათვის მძიმე, განსაკუთრებით ტრაგიკულ დღეებში. საჩუქრის მნიშვნელობა ადამიანთა ურთიერთობების მონესრიგების და მათ შორის თანამშრომლობის ცივილიზებული ნორმების დამყარების საქმეში უდაოდ მნიშვნელოვანია. ამიტომ თვისი არსებობის ხანგრძლივი ისტორიის მანძილზე საჩუქარი უამრავი ფორმით გვხვდება და მუდმივად გამოდის საზოგადოებრივი თანაცხოვრების წესებში ერთგვარი სტიმულატორის როლში.

იქმნება გარემოებები, როდესაც საჩუქარი შესაძლებელია გადაიზარდოს თავის საპირისპირო, სავალდებულო საზოგადოებრივი ურთიერთობებში, გახდეს ადამიანურ დამოკიდებულებებისადმი სახელმწიფოებრივი მიდგომის განმსაზღვრელი. ამ თვალსაზრისით, ყურადღება ემანუილ კანტის შენიშვნა, რომელსა ფართოდ მოუხმობენ ხოლმე მკვლევარები თავიანთი აზრის დასადასტურებლად, ადამიანს, რომელსაც არა აქვს შრომის უნარი, ან ნაწილობრივ შეზღუდულია მისი შესაძლებლობები გამოიმუშაოს მისთვის საჭირო საარსებო საშუალებები, ესაჭიროება დახმარება, რაც დამოკიდებულია დახმარების გამწევი ადამიანების კეთილ ნებაზე, მათ გულმონაღობაზე, მაგრამ საზოგადოებამ საკმარისია შეიმუშაოს და მიიღოს საკანონმდებლო ნორმა, ასეთი ადამიანების მატერიალური უზრუნველყოფის შესახებ, რომ დახმარების მიღება, მათი უფლება გახდება. დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი ამ საკითხს უკავშირებს საზოგადოების სიმწიფეს. მისი აზრით განვითარებული საზოგადოება არ დაუშვებს, რომ არსებობის უფლების გარეშე დატოვოს ადამიანი. ამგვარად ის რაც არსებობდა საჩუქრის სახით და ქონდა ნებაყოფლობითი ხასიათი, საზოგადოების განვითარების კვალობაზე უნდა გახდეს ვალდებულება და მისი დაცვა განმტკიცდეს კანონმდებლობით. კანტის ეს მოსაზრება ბევრ რამეს გვიხსნის, კერძოდ საზოგადოება თუ სწორად ვთარღობა და აღწევს გარკვეულ სრულყოფას, მაშინ ერთიანი სახელმწიფო ინსტიტუტები კანონმდებლობისა და მისი აღსრულების მექანიზმების სახით პასუხისმგებელი ხდება ადამიანებს შორის სამართლიანი, ჰუმანური ურთიერთობების ჩამოყალიბებაზე.

შესაძლებელია საჩუქარმა მიიღოს განვითარების

სხვა ფორმაც, იგი ნაცვლად იმისა, რომ კანონმორჩილი საზოგადოების ფორმირების საშუალება იყოს შეიძლება გადაიზარდოს კანონდარღვევითა მასტიმულირებელ მოვლენად, მოგვევლინოს საზოგადოებაში მახინჯი, ტრანსფორმირებული ურთიერთობების მექანიზმის სახით. მაგალითად შესაძლებელია საჩუქარი გახდეს ისეთი კორუფციული აქტის გამოვლენის ფორმა, რომელსაც ჩვენს იურიდიულ ლიტერატურაში ქრთამს ეძახიან. ანდა, ნაცვალგებით განხორციელებული საჩუქარი გადაიქცეს ერთი პირის მიერ მეორის ექსპლოატაციის იარაღად. ამგვარად საჩუქარი გარდა იმისა, რომ იძლევა ადამიანებს შორის ჰარმონიული, მტკიცე ზნეობრივი ურთიერთობების დამყარების საშუალებას, იგი ერთგვარ საშიშროებასაც წარმოადგენს საზოგადოებისათვის. ამიტომ საჩუქარი, როგორც ადამიანებს შორის ზნეობრივი ურთიერთობების ჩამოყალიბებისა და განმტკიცების საშუალება მრავალი სამეცნიერო დისციპლინის კვლევის საგანი გახდა. მას იკვლევენ ანთროპოლოგები, ფილოსოფოსები, ეთნოგრაფები, ლინგვისტები, იურისტები, მაგრამ ეკონომისტები ნაკლებად ირჩევენ შესასწავლად ამ, ისტორიულად მეტად მდგრად, საზოგადოებრივ მოვლენას.

უნდა იკვლევდნენ, თუ არა, ეკონომისტები საჩუქარს, როგორც ურთიერთობას რომელსაც ეკონომიკური შინაარსი აქვს, როგორც ეკონომიკურ მოვლენას? აქვე შევნიშნავთ, რომ ეკონომისტები საჩუქრის ცალკეულ ფორმებს, გრანტებს, ქველმოქმედების სხვადასხვა გამოვლინებებს, საერთაშორისო დახმარებებს, სოციალურ სარგოებს შეისწავლიან მათი მოქმედების მექანიზმებისა და წარმოშობის საერთო პირობებიდან გამომდინარე. მაგრამ ზოგადად, როგორ ურთიერთობათა გამოვლენის ფორმა, როგორც ეკონომიკური ცნება იგი შესწავლილი არ არის, არც ტერმინოლოგიაა დაზუსტებული. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ საჩუქარს ეკონომისტები არ უკავშირებენ რესურსების ეფექტიანი გამოყენების კანონზომიერებებს და შესაბამისად არ მიიჩნევენ მას საკუთარი კვლევების ობიექტად. გამონაკლისია ის ეკონომისტები, რომლებიც შეისწავლიან ტრადიციულ ეკონომიკურ სისტემებს, სადაც საჩუქარი თავის გამოვლენის მრავალგვარი ფორმებით საზოგადოებაში ერთიანი დოვლათის განაწილების უმთავრეს ფორმას წარმოადგენს.

"ეკონომიკური იმპერიალიზმის" წარმომადგენლებიც კი, რომლებიც თვლიან რომ ეკონომიკა არა მხოლოდ კვლევის საგანია, არამედ მეთოდიცაა, საჩუქარს არ განიხილავენ, როგორც რაიმე საინტერსო მოვლენას. აგრეთვე, კორუფციის ისეთი ცნობილი სპეციალისტიც, როგორიცაა სუზენ როუზ-აკერმანი ქრთამის ეკონომიკური შინაარსი დაადგინისას მას აკავშირებს არა საჩუქარს, არამედ ფასს და ფასწარმოქმნის პროცესს. მიუხედავად "საჩუქრისადმი" ეკონომისტების მიერ ასეთი "დემარშისა", მისი კვლევა ეკონომიკის საგნის ფარგლებში აუცი-

ლებელია. ასეთი განცხადების საფუძველს მაძლევს ის გარემოება, რომ სხვა დარგის მეცნიერები ვინც საჩუქარს შეისწავლის ერთხმად მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ იგი ეკონომიკური შინაარსის მატარებელია.

ცნობილი ფრანგი ფილოსოფოსი ჟაკ დერიდე, სტალინური ეპოქის დახასიათების დროს, რუს ფილოსოფოსებთან საუბრისას შენიშნავს რომ, "ძღვენი და საჩუქარი ეს ვებერთელა პრობლემაა..." იგი რუს ფილოსოფოს ვიქტორ რიკლინს ტაქტიანად მიანიშნებს, რომ სტალინური ეპოქის შინაგანი ბუნების ასხნა საჩუქრის მეშვეობით შეუძლებელია.. და აგრძელებს, "რა თქმა უნდა ჰაიდეგერთან გვაქვს მცდელობა მოგვცეს "ეს გიბიტ"-ის (არსებობა, მყოფობა გერმანულად) ასხნა, რომელიც ყოფიერების საკითხს მიღმა დგას, ან რომელიმე უღრმეს საფუძველს შეადგენს. ესაა (საჩუქარი დი.) კიდევ უფრო ფუნდამენტალური საკითხი იმის შესახებ, თუ რას ნიშნავს "ეს გიბიტ", რას ნიშნავს გებენ (გერმანულად მიცემა, მიწოდება, მნიშვნელობის მიანიჭება). ვიღებ რა მხედველობაში ჰაიდეგერის ამ მცდელობას მინდა ვიპოვო გზა ძღვენის, საჩუქრის გაღების გააზრებისათვის. ... მე შევეცადე ჩუქების ცდის ფორმულირებას, თუკი საერთოდ არსებობს ის რასაც ჩუქება შეიძლება ვუნოდოთ, ის რაც ... განთავსდებოდა გაცვლის, ეკონომიკის მიღმა."¹

შემდეგ, მსჯელობაში ჟაკ დერიდე ეყრდნობა ცნობილი ფრანგი ლინგვისტის ემილ ბენვენისტის კვლევებს და აღნიშნავს, რომ ბევრ სხვადასხვა ენაში მიცემა და აღება ერთი ძირიდან ნაწარმოები სუტყევიბაო. ფრანგი პროფესორის ამ თეზის ილუსტრაციას, ქართული ენის მაგალითზე, იქვე შენიშვნის სახით ახდენს მანანა კვაჭანტირაძე, მისი აზრით, გაღება-მიღება, ერთი ძირიდან "ილო" ნაწარმოები ზმნებია. ეს ლინგვისტური მოვლენა კი მონიშნავს, რომ გაცემა და აღება ერთიდა იგივე მოვლენის მხარეებია. ჟაკ დერიდეს შეუძლებლად მიაჩნია საჩუქარი განიხილოს ეკონომიკის მიღმა. უფრო სწორად მისი მეთოდიან გამომდინარე მას არ მიაჩნია შესაძლებლად ძღვენისა და ჩუქების პრობლემას სხვა არა ეკონომიკური, გაცვლისგარეშე ლოგიკით განხილვა. მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ ჟაკ დერიდე საჩუქარს განიხილავს ჩვენს დღევანდელობაში, პოზიციიდან "აქ" და "ახლა", იგი მხოლოდ ცალკეული არგუმენტების სახით მოუხმობს ეთნოგრაფებისა და ანთროპოლოგების კვლევებს იმისათვის, რომ მისი დღევანდელი არსებობის სიღრმისეული მომენტები განიხილოს. მას მიაჩნია რომ საჩუქარს, მის ნებისმიერ ფორმაში ეკონომიკური შინაარსი აქვს და განვითარებული საბაზრო ურთიერთობების პირობებშიც ინარჩუნებს დამოუკიდებელ არსებობას. ადამიანებს შორის საბაზრო კავშირებმა მართალია, ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემიდან გამოდევნა საჩუქარი, ჩაენაცვლა

1 იხ. ჟურნალი "სჯანი", ფილოსოფია და ლიტერატურა, დიალოგი ჟაკ დერიდასთან, №10, 2008 "სჯანი"

მას, როგორც მისივე განვითარების მაღალი ფორმა, მაგრამ მთლიანად ვერ "გადაფარა" იგი და საჩუქარიც, როგორც ადამიანებს შორის წარმოქმნილ მორალურ ვალდებულებათა გამოვლენის მატერიალიზებული, ნივთიერი ფორმა, აგრძელებს არსებობას. ამ თვალსაზრისით, განვითარებული საზოგადოებრივი ურთიერთობა გასაღები ხდება მისი განვითარებული ფორმების გაგებისათვის ისე, როგორც თავის დროზე სამართლიანად შენიშნა კარლ მარქსმა, ადამიანის ანატომია არის გასაღები მაიმუნის ანატომიის გაგებისათვის.

ფილოსოფიის სახელმძღვანელოებში² ხშირად მოყავთ მაგალითი თომას ჰობსის ბიოგრაფიიდან, რომელიც ცნობილი იყო მათხოვრებთან და მათხოვრობასთან თავისი შეურიგებელი დამოკიდებულებით. ერთჯერ თურმე ჰობსმა მათხოვარს ფული მისცა, იქვე მყოფმა მეგობარმა კითხა, რატომ მიეცი ფული, შენ ხომ არ მიგაჩნია სწორად, როდესაც კაცი მათხოვრობს და არც ის, როდესაც მათხოვრებს შეენევიანო. მან უპასუხა, ეს მე ჩემთვის გავაკეთე, მე გულს მიღონებს მისი ყოფა და ამიტომ თავიდან მოვიშორეო. აი, როგორც კი დაისვა მათხოვრობის კონკრეტული აქტისათვის, მოცემული შემთხვევისათვის მნიშვნელობის მინიჭების პრობლემა, მაშინვე იგი ჰობსმა ჩართო ეკონომიკიურ ღირებულებათა განხილვის სფეროში, ანუ გამოვიდა, რომ ჰობსი მათხოვარს უანგაროდ კი არ დაეხმარა, არამედ "იყიდა" მათხოვრისაგან, ერთგვარი კომფორტი. ქვეყნის ეკონომიკაზე პსუხისმგებელი პირები, როგორც წესი, ასეთ მოვლენებს ანიჭებენ მნიშვნელობას და ცდილობენ შექმნან, ქალაქის თუ მთელი ქვეყნის მასშტაბით მოსახლეობისათვის ასეთი კომფორტი, რომელიც ჰობსმა თვითონ გამოისყიდა ქუჩის მათხოვრისაგან.

გარდა იმისა, რომ საჩუქარს ჟაკ დერიდე და თომას ჰობსი ეკონომიკური შინაარსის საკითხად წარმოგვიდგენენ, არსებობს რეალური ეკონომიკური შინაარსის პრობლემებიც, რომლების შინაარსობრივი მახასიათებლების დადგენა საჩუქრის ცნებისა და მისი გამოვლენის მრავალგვარი ფორმების ანალიზის გარეშე შეუძლებელია. დღეისათვის, როდესაც განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის ურთიერთობის ცენტრალურ რგოლს წარმოადგენს განეული ჰუმანიტარული და ტექნიკური დახმარებები, ცხადად ჩანს, თუ რა ტენდენციებს აყალიბებს ამგვარი სისტემა მსოფლიოს მასშტაბით. ხშირად რომელიმე განვითარებული და ძლიერი სახელმწიფოს წარმომადგენელისაგან, მეორე შედარებით სუსტი და განვითარებადი ქვეყნის მიმართ გამოთქმული სიტყვები: "ჩვენ მას დავეხმარებით", მოისმის, როგორც მუქარა სხვა ქვეყნების მიმართ, რაც ნიშნავს იმას, რომ მოცემული გეოპოლიტიკური არეალი, სადაც დახმარების მოსურნე ქვეყანა მდებარეობს, ამ ძლიერი და დიდი ქვეყნის

გავლენის სფეროში მოექცევა³. შესაძლებელია უამრავი მაგალითი მოვიყვანოთ ასეთი საჩუქრებისა, რომელიც ჩვენს ქვეყანას განვითარებაში კი არ დაეხმარა, არამედ ჩართო შრომის დანაწილების ისეთ სისტემაში, რომლიდანაც თავის დაღწევა უდიდესი დანაკარგების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა. მე მხედველობაში მაქვს ჩვენს ქვეყანაში 1996-1994 წლებში განხორციელებული ინდუსტრიალური გარდაქმნები, როდესაც ეკონომიკა გამდიდრდა 22 ახალი საწარმოთი, მათ შორის ელმავალმშენებელი ქარხნით, და ისე ჩაერთო ერთიან სახალხო სამეურნეო კომპლექსში, რომ გამოსვლის შესაძლებლობები აღარ ქონდა.

მიუხედავად საკითხის სიცხადისა, ქვეყნები ხშირად იძულებულნი არიან, არა თუ თავი შეიკაონ ასეთი დახმარებისაგან პირიქით, ყოველგვარი დიპლომატიური და პოლიტიკური ღონე იხმარონ დახმარების მისაღებად. ვისაც ახსოვს 90-იანი წლების საქართველო მან კარგად იცის, რომ ევროკავშირის, აშს-ს, ნიდერლანდების და სხვა ქვეყნების ჰუმანიტარული დახმარების გარეშე ჩვენ უბრალოდ შიმშილი გველოდა. მაშინდელი ჰუმანიტარული დახმარება, ხორბალი, მარგარინი, ნავთობპროდუქტები იყო ის ერთადერთი სახსარი, რომელმაც შეგვანარჩუნებინა არა მარტო პოლიტიკური დამოუკიდებლობა, არამედ საერთოდ გადაგვარჩინა ფიზიკურად. შემდეგში, როდესა შეიქმნა ჩვენი ქვეყნის რეალური პოლიტიკური კონტურები, მივიღეთ კონსტიტუცია, შევიმუშავეთ ქვეყნის ბიუჯეტი, შემოვიღეთ საკუთარი ფულდი ერთეული ლარი და სხვ. დახმარება არ შეწყვეტილა და დღესაც გრძელდება. თემურ ბასიას მონაცემებით 1995-2015 წლებში საქართველომ მეგობარი ქვეყნებისაგან მიიღო ფინანსური დახმარება: ამერიკის შეერთებული შტატები 912 მილიონი აშშ დოლარი; გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკა 118 მილიონი აშშ დოლარი; ნიდერლანდების სამეფო 65 მილიონი აშშ დოლარი; იაპონია 40,9 მილიონი აშშ დოლარი; ჩინეთი 38 მილიონი აშშ დოლარი. ასევე სერიოზული ფინანსური დახმარება გაგვინია საერთაშორისო ორგანიზაციებმა: ევროკავშირი - 550 მილიონი აშშ დოლარი; გლობალური ფონდი 56 მილიონი აშშ დოლარი; მსოფლიოს ბანკი - 22,3 მილიონი აშშ დოლარი; გაეროს განვითარების პროგრამა 12,3 მილიონი აშშ დოლარი. საქართველოში მოქმედმა ტრანსეგროვულმა კომპანიამ ბრიტიშ პეტროლიუმმა 56 მილიონი აშშ დოლარი. ალბათ დამეთანხმებით, რომ ამ დახმარების გარეშე ჩვენ ვერ ვიქნებოდით განვითარების დონით იქ სადაც

3 დღეისათვის საქართველოში აქტუალურია მეზობელ დიდ სახელმწიფოებთან ურთიერთობის საკითხი. რომელიც ერთი მხრივ, ქვეყნის გეოპოლიტიკური როლიდან, ხოლო მეორეს მხრივ, გლობალიზაციის პროცესში აშშ-ის, ევროკავშირის და სხვა დიდი სახელმწიფოების ინტერესებიდან გამომდინარეობს. ეს პრობლემა უმნიშვნელოვანესია ჩვენი ქვეყნისათვის და მას სპეციალური კვლევები ესაჭიროება.

2 იხ.ჯენი თეიჩმანი, ქეთრინ ევანსი, ფილოსოფია სახელმძღვანელო დამწყებთათვის, თბილისი. 2000. გვ. 90

ახლა ვართ და ჩვენი პოლიტიკური ორიენტაციაც არ იქნებოდა ისეთი, როგორიც დღეს გვაქვს.

გარდა ასეთი საერთაშორისო ხასიათის დხმარებების შინაარსობრივი შესწავლისა, უაღრესად მნიშვნელოვანია ქვეყანაში მოსახლეობისადმი განეული სოციალური დახმარების შინაარსობრივი მახასიათებლების შესწავლა. ყველასათვის ცნობილია, რომ ჩვენს ქვეყანაში სოციალურ დახმარებას იღებს მოსახლეობის 10 პოცენტზე მეტი. გარდა ამისა ქვეყანას არა აქვს საპენსიო სისტემა. პენსიების წყარო სახელმწიფო ბიუჯეტია, რითაც პენსია შინაარსით გაუთანაბრდა სოციალურ დახმარებას და მოწყდა თავის რეალურ შინაარსს. შესაბამისად ერთ "ქვაბში" აღმოჩნდა ყველა განურჩევლად, მიუხედავად პიროვნების წარსული დამსახურებისა საზოგადოების წინაშე და შრომითი ღვაწლისა. ეს პრობლემა ხლტყმნილია, იგი წარმოიშვა კახა ბენდუქიძის რეფორმების შედეგად, ხელისუფლება ვერ პოულობს გამოსავალს შექმნილი სიტუაციიდან, რადგან კონსტიტუციის ცნობილი 94 მუხლი მათ არ აძლევს საშუალებას იმოქმედონ ეფექტურად და საპენსიო რეფორმის მიმართულებით გადადგან ნაბიჯი. როგორც ზემოთ ემანუილ კანტის მოხმობისას აღვნიშნეთ ეს საკითხი საზოგადოების სიმწიფეს მის ზრდსრულობას უკავშირდება, ამიტომ გულისტკივილით მინდა შევნიშნო, რომ ჩვენი საზოგადოება, ამ მიმართულებით ინდიფერენტულია და არაფერს არ კეთებს საკუთარი სრულყოფისათვის. ამას ემატება ქუჩაში სამათხოვროდ გამოსულ ადამიანთა დიდი ჯგუფები, მართლმადიდებელ ეკლესიასთან თავმოყრილი მონყალების მომლოდინე ადამიანები, მედია საშუალებებით მუდმივი მონოდებები აღმოუჩინოთ დახმარება რომელიმე მოქალაქეს და ა.შ. ყოველივე მონმობს რომ ქვეყანაში ეროვნული პროდუქტის წარმოებასა განაწილების ერთიან პროცესში არსებითი ხარვეზებია, რომელთა დაძლევაც აუცილებელია. ამისათვის კი უამრავი სახევადასხვა ხერხი არსებობს, რომლების უმეტესობაც უკავშირდება ქვეყნის ეროვნული შემოსავლის გადანაწილების წესებს და მექანიზმს. ამგვარად, ეკონომიკური შინაარსის გარეშე, ვერცერთი საჩუქართან დაკავშირებული პრობლემა, არა თუ გადაწყდება, ვერც განიხილება⁴.

4 ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ თბილისის ქუჩებში დღეს ფართოდ გაშლილ სამათხოვრო ბიზნესის უკან არაჯანსაღი ზნეობრივი მრწამსის საფუძველზე ფორმირებული ლატენტური სოციალური ინსტიტუტი იმალება. ამას მონმობს მათხოვართა შორის ადგილების მკაცრი განაწილება, მათ მიერ, საკონტროლო ტერიტორიებზე მოქმედების ფორმები, მათი მეტყველება, ლექსიკა და სხვა ფაქტორები. მათთან ბევრჯერ მისაუბრია, ფარულად დამითვლია მათი შემოსავლები, რომლებიც დღე-ღამე 50დან 70 ლარის ფარგლებში მერყეობს. ვიცნობ შორიასლო სავაჭრო დაწესებულებებში დასქმებული პირების, ვისაც გარემოებათა გამო მუდმივი კონტაქტი აქვთ მათხოვრებთან, შეხედულებებს ამ საკითხზე და ა.შ. მიმაჩნია, რომ ეს ჩვენი საზოგადოებრივი აზრის ფორმი-

მოტანილი არგუმენტები გვიჩვენებს, რომ საჩუქრის პრობლემა აქტუალურია და მისადმი გვმართებს დიდ ყურადღება გამოვიჩინოთ. მაგრამ არის სხვა მნიშვნელოვანი საკითხებიც. მაგალითად საზოგადოებრივი ყურადღების საგანი გახდა, 2017 წლის სექტემბერში გამოქვეყნებულ აუდიტორულ დასკვნა, ფონდ "იანანას" საქველმოქმედო საქმიანობის შესახებ. არ გასულა დიდი ხანი ამ დასკვნის გამოქვეყნებიდან და ყველანი მონმე გავხდით თბილისის ბორის პაიჭაძის სახელობის სტადიონზე მსოფლიო ვარსკვლავების მონაწილეობით გამართული საქველმოქმედო მატჩისა, ფეხბურთში. ასეთი ღონისძიებების გარდა ჩვენთვის ცნობილია ის დიდ წვლილი რასაც იღებენ ქართველი ბიზნესმენები ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობისა და ჩვენი ბუნებრივი ფლორისა და ფაუნის შენარჩუნების მიმართულებით. მნიშვნელოვანია აგრეთვე საერთაშორისო ფონდების საქმიანობაც, რომელთა გრანტებითაც მრავალი ჩვენი მოქალაქე მივლინებულია საზღვარგარეთ პრესტიჟულ უნივერსიტეტებში სამუშაოდ და სანავლებლად. აგრეთვე, ბევრი არაამთავრობო ორგანიზაციის საქმიანობა ფინანსირდება უცხოური ფონდების და კერძო პირების გრანტებით.

საჩუქრისადმი ასეთი საყოველთაო მომხმარებლური დამოკიდებულება გადავიდა პოლიტიკის სფეროშიც. მიმდინარე 2017 წლის ადგილობრივ არჩევნებზე ერთერთი პარტია მუდმივად პირდება ადამიანებს პენსიის მომატებას. ამ შემთხვევაში მთავარი ისაა, რომ მათ გულწრფელად სჯერად, რომ დანაპირებს შესარულებენ, საჭიროა მხოლოდ ხელისუფლებაში მოსვლა. ისეთ პირობებში, როდესაც საზოგადოებას მკაფიოდ აქვს განსაზღვრული რა რის პენსია, როგორი წყარო არსებობს მისი ფორმირებისა და რა მექანიზმებით ნაწილდება იგი, ამგვარი დაპირება ამომრჩეველთა მოსყიდვის მცდელობად ჩაითვლებოდა. ჩვენთან კი ყველას მიაჩნია, რომ ასეთი დაპირებები კანონიერია და პოლიტიკური სუბიექტებისათვის შესაძლებელი. ასეთივე პრობლემური საკითხია, ჩვენს ქვეყანაში, სახელფასო დანამატების არსებობა. რა არის ეს? ფინანსთა მინისტრის მოადგილის განმარტებით, რომელიც მან პარლამენტის კომისიასთან გააკეთა, საქართველოში საჯარო მოხელეთა ხელფასები დაბალია და მათი კომპენსაცია ხდება სახელფასო დანამატებით. ანუ საჩუქრებით რომელთა რაოდენობასაც თვით დასასაჩუქრებელი განსაზღვრავს. შრომის ანაზღაურების ასეთი მექანიზმი გაუგებარია საზოგადოებისათვის. სალი აზრი გვკარნახობს, თუ დაბალია ხელფასი მოუმატე კანონიერად, ნუ იყენებ მისი სრულყოფის ხელოვნურ მეთოდებს, რადგან ქვეყანაში მთავარია რებაზე მოქმედი ინსტიტუტების საქმიანობის შედეგია და ეს მავნე ტენდენცია უნდა მოისპოს. მით უფრო, რომ ისტორიულად საქართველოში მათხოვრები და სხვა უყოფაქცევო ლუმპენები იწოდებოდნენ, როგორც ლატაკები და ხოლო სიტყვა "ლატაკი" კი სულხან საბა ორბელიანის მიერ განმარტებულია როგორც უსინდისო უქონელი.

საფინანსო წესრიგი, მთავარია აღრიცხვა და ანგარიშგება დაექვემდებაროს ერთიან სტანდარტებს და არა მიმდინარე მომენტში, უცაბედად წარმოქმნილ სიტუაციურ თავისებურებებს.

საჩუქრის ეკონომიკური ანალიზის აუცილებლობის დასასაბუთებლად ჩვენს მიერ მოტანილი არგუმენტები ეკონომიკური პოლიტიკის და მაკროეკონომიკური განვითარების მექანიზმის სწორი ფუნქციონირების ამოცანებიდან გამომდინარეობს. მაგრამ ისინი თავისი შინაარსით წარმოადგენენ დამოუკიდებელ საკითხებს, შესაბამისად ასეთი კითხვები ვერ განსაზღვრავენ საჩუქრის ადგილსა და როლს ეკონომიკურ თეორიაში. ეს შენიშვნა მისაღებია, მართლაც ასეა, პენსია იმდენად დიდი პრობლეა, რომ მისი გარკვევა საჩუქრის პოზიციიდან არ იქნებოდა სამართლიანი. არც საერთშორისო დახმარების პრობლემები აიხსნება მხოლოდ საჩუქრის პოზიციიდან. ეს მიდგომაც გასაგებია, მაგრამ ჩვენ არ ვამბობთ, რომ მხოლოდ საჩუქრის ეკონომიკური შინაარსის დადგენა შეგვაძლებინებს პასუხები გავცეთ დასმულ პრობლემებს. ჩვენ ვთვლით რომ საჩუქრის ეკონომიკურ შინაარსის დადგენით ჩვენ შევძლებთ უფრო ზუსტად გვმიჯნოთ სხვადასხვა ეკონომიკური მოვლენები ერთმანეთისაგან და დავადგინოთ ცალკეული ეკონომიკური პროცესების განვითარების ტენდენციები. ამიტომ დიდ მნიშვნელობას ვანიჭებთ ამ პრობლემის მიკროეკონომიკურ ანალიზს. ანუ იმის გარკვევას, თუ რას წარმოადგენს ეს მოვლენა ეკონომიკური თეორიის თვალსაზრისით.

საჩუქრის მიკროეკონომიკური ხასიათი პირველად ანთოპოლოგებმა შენიშნეს. მათი კვლევები ამ მიმართულებით იმდენად ნაყოფიერი აღმოჩნდა, რომ მეოცე საუკუნის ბოლოსათვის გაჩნდა ახლი სამეცნიერო მიმართულება, რომელსაც ეკონომიკური ანთროპოლოგია ეწოდა. ამ ახლი სამეცნიერო მიმართულების წიაღში ბრონისლავ მალინოვსკის⁵ მცდელობით გაჩნდა მეცნიერებული კვლევის

5 ბრონისლავ კასპარ მალინოვსკი, პოლონური წარმოშობის ბრიტანელი ანთროპოლოგი, რომელმაც შეისწავლა ოკეანეთის სხვადასხვა და ამერიკის ინდიელთა ტომები უშუალოდ ჩართულობის წესით (იგი მათთან ერთად ცხოვრობდა ითვისებდა მათ ცხოვრების წეს-ჩვეულებებს და ამით განსაკუთრებულად ფასეულს საველე მაალას მოიპოვებდა). ამ მასალაზე დაყრდნობით მან დაასკვნა, რომ კულტურა ხალხის განუყოფელი ნაწილია, იგი ანიჭებს ხალხს მთლიანობას და ამ თვალსაზრისით არ არსებობს "გადმონათები", პირიქით მათი საშუალებით ვლინდება, ამა თუ იმ ხალხის კულტურული თავისებურებები. ამიტომ მას მიიჩნევენ ანთროპოლოგიასა და სოცოლოგიაში ფუნქციონალური მიმართულების დამფუძნებლად, ლითაც იგი მეთოდოლოგიურად ახლოა ტორდტენებლენის ინსტიტუციონალიზმთან. აგრეთვე მან შექმნა სინტერესო თეორია, ამ ტომების აღებ მიცემობის წინააღმდეგ პერიოდის მორალურ და ეკონომიკური ვალდებულებების შესახებ. მის მონაცემებზე და კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით მარსელ მოსმა და კარლ პოლანიმ შექმნეს საჩუქრის და მასთან დაკავშირებული სოციალურ-ეკონომი-

ახალი მიმართულება, რომლის კვლევის ერთერთ ობიექტს, სწორედ, საჩუქარი და პროდუქციის გაცვლა წარმოადგენდა პირველყოფილი ხალხებში.

ანთროპოლოგები, განვითარების საწყის საფეხურზე მყოფი კულტურებში, ყოფა-ცხოვრების ეთნოგრაფიული თავისებურებების კვლევისას, ამჩნევდნენ, რომ საქონელგაცვლის წარმოშობა და განვითარება საერთო, ზოგად კანონზომიერებებს ექვემდებარებოდა. კერძოდ, მეოცე საუკუნის დასაწყისში ფრანგმა ანთროპოლოგმა მარსელ მოსმა შენიშნა, რომ პირველყოფილ თემებში გაცვლს წინ უსწრებდა მატერიალური დოვლათის განაწილების ისეთი ფორმა, როგორიც იყო ჩუქება. შესაბამისად საჩუქარისა და ჩუქების მუდმივად გამეორებად აქტზე დაკვირვებით, მარსელ მოსი მივიდა დასკვნამდე, რომ ჩუქება თვით არის ერთგვარი გაცვლა, რომელიც უკავშირდება ადამიანებს შორის, ამ ჩუქების, საფუძველზე აღმოცენებულ მორალურ ვალდებულებებს. მოსმა ასეთი ვალდებულებების წარმოშობა დააკავშირა იმ ხალხის რელიგიურ მრწამსთან⁶ ვის წეს ჩვეულებებსაც იგი იკვლევდა და შენიშნა, რომ საკრალური და პროფანური დამოკიდებულებები ადამიანებს შორის, დოვლათის განაწილების თაობაზე, ერთიან საფუძველზე აღმოცენდებიან. საიდანაც გამომდინარეობდა დასკვნა, რომ გაცვლას აქვს თავისი საფუძველი და ეს საფუძველი არის ჩუქება. ჩუქება კი წარმოიშვება პირველყოფილი თემის შიგნით და თავისი შინაარ-

კური პროცესების საკუთარი კონცეფციები. ბრონისლავ მალინოვსკიმ თავის ნაშრომში "წყნარი ოკეანის დასავლეთ სანაპიროს აარგონავტები" აღწერა საქონელგაცვლის განსაკუთრებული ინდიელთა ტომებისათვის დამახასიათებელი პროცესი "კულა", რომელიც თავისი გამოვლინებით, ზღვის ნიჟარებით სხვადასხვა ტომის ხალხის ერთმანეთის დასაჩუქრებას წარმოადგენდა, მაგრამ შინაარსობრივად ეს ხალხი ყიდულობდა ერთმანეთისაგან კეთილგანწყობას, მშვიდობას, ურთიერთისადმი ნდობას.

6 მოსი საჩუქარს იკვლევდა ახალზელანდიელი, აბორიგენი ხალხის, მაურების, წესჩვეულებებზე დამყარებით, მან, მათი წმინდანების ტექსტების თარგმანიდან ახსნა მოვლენის შინაარსი, ამიტომ ვერ შეძლო დაენახა ჩუქების, როგორც ზნეობრივი აქტის შინაგანი ბუნება და საკითხი მთლიანად, სასაჩუქრე ნივთისადმი მჩუქებლისა და საჩუქრის მიმღების დამოკიდებულებით ახსანა. ე.ი. მან პერსონალური ურთიერთობები კი არ დაინახა გაღება-მიღება აქტიში, არამედ ეს პერსონალური ურთიერთობები, ნივთის საკრალური თვისებებით ახსნა. კერძოდ, ის რწმენა, რომ თუ მჩუქებელს საჩუქარს არ დაუბრუნებ სახეს დაკარგავ, რადგან ის რაც გაჩუქეს, იმის ვინც გაჩუქა, სულიერების ნაწილია და შენზე იმოქმედებს შენი პირადობის წამშლელ ფაქტორად, ამიტომ თითქოს გააგებია, ის, რომ მოსი და მისი დრევეანდელი მიმდევრები, საჩუქარს განიხილავენ როგორც ერთგვარ ბაზარს, საბაზრო ურთიერთობების წარმოქმნამდე. განსაზღვრავს საჩუქრის დაბრუნების აუცილებლობას. ამისათვის მას აკრიტიკებდა ლევი-სტროსი და სხვები. მაგრამ მისი კრიტიკოსებიც ვერ წვდებიან პრობლემის სიღრმეს, რომელიც მაშინ იჩენს თავს, თუ საკითხს ნივთობრივ საბურველს მოვაშორებთ.

სით წარმოადგენს მორალურ აქტს. ასეთივე დასკვნებთან მივიდა ბრიტანელი მეცნიერიც ბრონისლავ მალინოვსკიც.

მარსელ მოსის ეს მოსაზრება, რომ პირველყოფილ ადამიანებში საჩუქარი, ჩუქება როგორც მორალური აქტი, ასრულებს მათ შორის ზნეობრივი ზემოქმედების საშუალების ფუნქციას, იგი გაცვლამდე აღმოცენდება და გარკვეულად მისი წინაპირობა ხდება, რადგან მხოლოდ საჩუქრის მიმღები, მხოლოდ სამაგიერო საჩუქრის "გადახდის" შემდეგ თავისუფლდება მჩუქებლის წინაშე წარმოქმნილი ვალდებულებისაგან, მისი მორალური გავლენისაგან, ანთროპოლოგიურ კვლევებში სერიოზული ყურადღების საგანი გახდა. მის ამ მოსაზრებას ზიგმუნდ ფროიდის მიერ ქვეცნობიერის აღმოჩენასაც ადარებენ. რადგან მარსელ მოსის მიერ საჩუქრის უმთავრეს მახასიათებლად ვალდებულების გამოყოფა (რაიმეს გაღება, მიღება და უკან დაბრუნება) მიაჩნია ჩუქების, როგორც საზოგადოების წევრებს შორის კომუნიკაციის უზრუნველყოფის სოციალური შინაარსის გამოვლენად⁷.

ამგვარად, მივედით იმ დასკვნამდე, რომ საქონელგაცვლას ისტორიულად წინ უსწრებს ჩუქება, აქტი რომლის შინაარსი ეკონომიკური ურთიერთობათა სფეროში მდებარეობს და რომლის მიზანიც ადამიანთა შორის მორალურ ვალდებულებების ფორმაში გამოვლინდება. ჩუქება, როგორც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა გამოვლენის მყარი, იდენტური და არსებითი ფორმა გასაგები ხდება გაცვლის შინაარსობრივი მახასიათებლების მეშვეობით. ამავე დროს, როდესაც დღეისთვის, განვითარებული საქონელგაცვლის პოზიციებიდან განვიხილავთ, საჩუქარს, და მის უამრავ სახესხვაობებს, მათ ერთიან საფუძველზე წარმოდგენა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, თუ მას ორგანულად დავაკავშირებთ დოვლათის განაწილებასთან. მაგალითად თუ საჩუქრის პოზიციიდან განვიხილავთ, იმ მცირედ შესაწევარს, რასაც მათხოვარს უგდებენ მოხდელ ქუდში, ხედავ, რომ იგი ისეთი მოვლენაა, რომელიც არ მოითხოვს ნაცვალგებას. გაუგებარი იქნება ვინმემ მათხოვარს ფული მისცეს იმ აზრით, რომ ხვალ

ჩვენი როლები გაიცვლება, მის ადგილზე მე ვიქნები, ხოლო ის გამდიდრდება და შემენევასო. ამიტომ ამ პრობლემას დოვლათის განაწილების პოზიციიდან არა აქვს ახსნა. როგორც კი მის ახსნას მოვინდომებთ, დოვლათის განაწილების არსებული საზოგადოებრივი სისტემის მეშვეობით, მაშინვე ჩნდება აუცილებლობა მივანიჭოთ მას გარკვეული აზრი, ანუ ფაქტი ვაქციოთ ინფორმაციად, რაც ხელმეორედ ჩართავს მას გაცვლის პროცესში, და ამ საჩუქარს ჩვეულებრივ პროზაულ ვალდებულებად აქცევს.

საჩუქრიდან გაცვლის "გამოყვანა", საჩუქრის ცნების ლოგიკური და ისტორიული პირველადობა გაცვლის პროცესისადმი საშუალებას გვაძლევს ახლებურად შევხედოთ საბაზრო ურთიერთობების ფორმირების მთელ ისტორიულ პროცესს და ახლი მეთოდოლოგიური ასპექტით განვიხილოთ საქონელგაცვლის, ფასისა და ფულის წარმოშობის საკითხები. ამასთან საჩუქრის საკითხის დაკავშირება ადამიანის მიერ რესურსების რაციონალური გამოყენების საკითხისადმი, რადგან მას ალტერნატიული ხასიათი აქვს, ახლებურად აგვიხსნის საბაზრო კონკურენციის პრობლემასაც და წარმოებული დოვლათის განაწილებისა და მითვისების დღევანდელ თავისებურებებსაც.

გამოყენებული ლიტერატურის სია:

1. ემანუელ კანტი, ნმინდა გონების კრიტიკა, შალვა პაპუაშვილის თარგმანი, რედაქტორი, გ.თევზაძე. თბილისი. 1978.
2. ჟაკ დერიდე, ჟურნალი "სჯანი", პროფესორ მანანა კვაჭანტირაძის თარგმანი და რედაქცია. 2012.
3. Конрад Лоренц, Восемь смертных грехов цивилизованного человечества. М. 2004 с. 12
4. иб. Мюррей Ротбард, Государство и деньги: как государство завладело денежной системой общества. М. 1964
5. иб.ჯენი თეიმანი, ქეთრინ ევანსი, ფილოსოფია სახელმძღვანელო დამწყებთათვის, თბილისი. 2000. გვ. 90
6. იბ. თეა ქამუშაძე, მარსელ მოსის საჩუქრის თეორია და ქართული ეთნოგრაფიული მასალა. თბილისი. 2015.

⁷ იბ. თეა ქამუშაძე, მარსელ მოსის საჩუქრის თეორია და ქართული ეთნოგრაფიული მასალა.